צורבא הדף היומי

TZURBA M'RABANAN צורבא מרבנן
לעילוי נשמת מאיר (מישו) אלימלך ז"ל

הרב יהודה זולדן

גיליון מס' 44

מסכת פסחים דפים נז-סג

ד'-י' שבט, פרשת בא, תשפ"א

מינוי לקרבן פסח, ומינוי קטן לקרבן פסח

(פסחים סא ע"א)

התורה מצווה להתאגד ולהתחבר בחבורה אחת סביב קרבן הפסח (שמות יב, ג-ד):

דברו אל כל עדת ישראל לאמר. בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות, שה לבית. ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשות, איש לפי אכלו תכסו על השה. הציווי הראשון הוא להתאגד סביב שה שמיועד לכל בית האב. בית האב מכיל מספר משפחות. אם אי אפשר מסיבות שונות להתאגד כל בית האב, על כל משפחה להתאגד סביב הקרבן. ואם אין מספיק בני משפחה, יש לצרף שכנים.

מה היא פעולת המינוי על הקרבן? תשלום כספי, או שמספיקה אמירה בעל פה שתיצור מודעות ונכונות להיות שותף בקרבן? איך ילד קטן, בן משפחה מתמנה על הקרבן?

א. הפסח אינו נאכל אלא למנוייו

פסחים סא ע"א

שחטו שלא לאוכליו, ושלא למנוייו, לערלים, ולטמאים – פסול.

לאוכליו ושלא לאוכליו, למנוייו ושלא למנוייו, למולים ולערלים, לטמאים ולטהורים – כשר.

במשנה בהמשך מופיע עוד:

פסחים עא ע"ב

שחטו שלא לאוכליו, ושלא למנוייו, לערלין, ולטמאין – חייב.

לאוכליו ושלא לאוכליו, למנוייו ושלא למנוייו, למולין ולערלין, לטהורים ולטמאים – פטור.

שתי המשניות קשורות זו לזו. מאחר שקרבן פסח שנשחט שלא למנוייו פסול, הרי שהשוחט חייב חטאת אם שחט בשוגג. במשנה בזבחים נאמר באופן חיובי:

זבחים נו ע"ב

הפסח ...אינו נאכל אלא למנויו...

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, שמות יב, ד

"במכסת" – אין במכסת אלא במינוין. וכן הוא אומר: "ומכסם לה' שנים ושלשים נפש" (במדבר לא, מ). יכול מצוה לשחטו למנויו, ואם שחטו שלא למנויו עבר על מצוה והוא כשר? תלמוד לומר: "מכסת", "תכוסו" שנה עליו הכתוב לפסול.

פסחים סא ע"א

תנו רבנן: כיצד שלא לאוכליו - לשום חולה או לשום זקן. כיצד שלא למנויו? נמנו עליו חבורה זו, ושחטו לשם חבורה אחרת. מנהני מילי? דתנו רבנן: "במכסת" מלמד שאין הפסח נשחט אלא למנויו. יכול שחטו שלא למנויו יהא כעובר על המצוה וכשר? תלמוד לומר "במכסת" "תכסו", הכתוב שנה עליו לעכב.

- מה משמעות המינוי מהכתוב במכילתא ובגמרא?
- מה הכוונה "שנה עליו הכתוב לפסול \ לעכב"?

ב. פעולת המינוי על קרבן פסח

זבחים נו ע"ב, רש"י (כך משמע גם מרש"י בפסחים ס ע"ב ד"ה הכי; פסחים סב ע"ב ד"ה אי אפשר; פסחים ע ע"ב ד"ה מנא)

"אין הפסח נאכל אלא למינוייו" - "למנוייו – שנמנו בדמי לקיחתו, כדכתיב: 'לפי אכלו תכוסו' " (שם).

הרב נתן געשטטנר, שו"ת להורות נתן חלק א סימן כד

יש לעיין בדין מינוי לקרבן פסח אי סגי שיתמנה בדיבור גרידא וכגון שיאמר מפסח זה אני אוכל, או דבעינן שיהיה לו בפסח שנמנה עליו קנין וזכיה מדין ממון

...ט. אלא שראיתי ברש"י זבחים (נ"ו ב) ואינו נאכל אלא למנויו "שנמנו בדמי לקיחתו כדכתיב לפי אכלו תכוסו". הרי בהדיא דהמנויים צריכים שימנו גם בדמי לקיחתו ולא סגי בזימון גרידא. ויתירה מזו מצאתי בפסקי תוס' קידושין (פ"ב אות פ') וז"ל "זכייא וקנינא בעי בהמנאת פסח ולא סגי בדיבור בעלמא". הרי מפורש דמינוי בעי קנין דוקא.

הרב יצחק זאב סולוביצ'יק, חידושי הגרי"ז זבחים נו ע"ב; חידושים על הרמב"ם עמ' נב

נראה הביאור בדברי רש"י דרצה לומר בזה דעיקר הדין של המנויים האמור בפסח הוא שיהיה לו חלק בהקרבן בקנין ממון, שיהא שלו לאכילת בשר, וזהו שכתב שנמנו בדמי לקיחתו, דהיינו שיהיה שלו בקנין ממון... והיינו משום דבשאר קרבנות איכא רק דינא שיהא שלו לכפרה, ובפסח מלבד הדין בעלים של כפרה, בעינן גם כן שיהא שלו בקנין ממון, שיהא הוא הבעלים שלו לענין אכילה, וזה הוא הדין של "תכוסו". ועין בקידושין מב ע"א דמהך קרא: ד"איש לפי אכלו תכוסו" גמרינן לענין זכיה דאיש זוכה ואין הקטן זוכה. הרי להדיא

דבהך קרא דתכוסו נאמרגם דיני זכיה של קנין ממון. וכן מבואר במכילתא (דרבי שמעון בר יוחאי, שמות יב, כא) דמהך קרא ד"משכו וקחו לכם" האמור גבי פסח ילפינן דבהמה דקה נקנית במשיכה [ירושלמי קידושין א, ד]. והיינו משום דבעיקר הדין של מינוי האמור בפסח נאמר בזה שיהיה שלו גם לענין ממוניה שיוכל לאכול ממנו ולא רק שיהיה בעליו לענין כפרה.

- מה היא פעולת המינוי ע"פ רש"י בעקבות הסבריהם של הרב נתן געשטטנר, ושל הגרי"ז, הרב מבריסק.

אך נראה שאין הכרח להסביר כך את דברי רש"י. בני החבורה משתתפים בכסף כדי לשלם את חלקם. דרך זו היא אמנם ביטוי משמעותי לכך שכל מי שהשתתף ברכישת הקרבן הוא בחבורה של הקרבן, אך אין זאת הדרך היחידה.

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, שמות יב, ד

"משכו" מי שיש לו. "וקחו" מי שאין לו.

פסיקתא זוטרתא (שמות יב, כא)

"משכו" – מי שיש לו צאן בעדרו. "וקחו" – מי שאין לו יקנה בדמים.

- אדם שיש לו צאן בעדרו, ורוצה להזמין אחרים שיהיו עמו בקרבן ללא תשלום. האם רשאי? בסס דבריך לפי המדרשים.

ג. קטן בקרבן פסח

האם על האב למנות את בנו הקטן על קרבן הפסח? מן הפסוקים עולה שקרבן הפסח נעשה במסגרת המשפחה:

שמות יב, ג-ד: דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה **לבית אבות**, שה **לבית**. ואם ימעט **הבית** מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה.

שמות יב, כא: ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן **למשפחתיכם** ושחטו הפסח.

שמות יב, מו: בבית אחד יאכל לא תוציא **מן הבית** מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו.

שוחטים קרבן פסח על קטן. להלן מספר מקורות שבהם נזכר מקומו של קטן בקרבן פסח.

1. גיל מינימלי של קטן

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, שמות יב, ד

"איש" אין לי אלא איש. מנין לרבות את האשה ואת הקטן? תלמוד לומר "נפשות". אם כן למה נאמר "איש"? מה איש שיכול לאכל כזית, אף קטן שיכול לאכל כזית.

ר' יהודה אומר: מה "איש" שיודע הפרש אכילה, אף קטן היודע הפרש אכילה. איזו היא הפרשת אכילה? כל שנותנין לו אבן וזורקו אגוז ונוטלו.

תוספתא חגיגה א, ב (סוכה מב ע"א-ע"ב)

יכול לאכול כזית צלי – שוחטין עליו את הפסח, שנאמר "איש לפי אכלו" (שמות יב, ד).

רבי יהודה אומר: עד שיכול לברר אכילה. כיצד? נותנין לו צרור וזורקו, אגוז ונוטלו.

2. חבורה של קטנים

פסחים צא ע"א-ע"ב

ואין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים. ...קטנים ועבדים – משום פריצותא.

3. זירוז קטנים במצות קרבן פסח

פסחים פט ע"א

האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלם, כיון שהכניס הראשון ראשו ורובו, זכה בחלקו ומזכה את אחיו עמו.

...אמר רבי יוחנן: כדי לזרזן במצות קאמר... תניא נמי הכי: מעשה וקדמו בנות לבנים, ונמצא בנות זריזות ובנים שפלים.

- ע"פ דברינו לעיל, איך ממנים קטן לקרבן פסח?

ילדים קטנים מבני המשפחה הם חלק בלתי נפרד מהמשתתפים בקרבן. כיוון שכך נראה שאין צורך למנותם באופן מיוחד, והם נחשבים ממילא כחבורה. הם "בית אבות" הם "משפחותיכם". על האב לקחת בחשבון את השתתפותם בקרבן, אך אין צורך לעשות פעולה נוספת. כאמור לעיל, אין צורך בפעולה ממונית על מנת להשתתף בקרבן ולהיות מנוי. כשהאב מיעד צאן מעדרו לקרבן, או שהוא קונה צאן לקרבן בשביל המשפחה, בני משפחתו הם חלק מהקרבן, והרי הוא כממנה את ילדיו על הקרבן. אמנם, בני המשפחה הבוגרים – האישה, הילדים הגדולים והעבדים העבריים, צריכים להסכים להיות חלק מהמשתתפים בקרבן, ואם הם מוחים ומביעים את דעתם שהם אינם מעוניינים, אין הם אינם חלק מהקרבן.

פסחים פח ע"א (תוספתא פסחים ז, ד)

תנו רבנן: "שה לבית" (שמות יב, ד). מלמד שאדם מביא ושוחט על ידי בנו ובתו הקטנים, ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים, בין מדעתן בין שלא מדעתן. אבל אינו שוחט על ידי בנו ובתו הגדולים, ועל ידי עבדו ושפחתו העברים ועל יד אשתו, אלא מדעתן.

רש"י

בשביל שבנו ובתו הקטנים עליו לחנכן, הלכך בין מדעתן – דהיינו בסתמא, כדמוקי לקמן, בין שלא מדעתן – דאמרי לא, אין יכולין למחות, וכן עבדו ושפחתו הכנענים על כרחם ימשכו אחריו, דסמוכין עליו. אבל שפחתו העברית, אף על גב דלא משכחת לה אלא בקטנה, דהא יוצאה בסימנין – כיון דאין עליו לחנכה – יכולה למחות.

פסחים פח ע"א תוספות ד"ה שה

ואם תאמר והיאך מאכיל פסח שלא למנויו, נהי דקטן אוכל נבילות אין בית דין מצווין להפרישו, לספות לו בידים אסור, כדאמר בפ' חרש (יבמות דף קיד.)? ואומר ר"י דהתם ילפינן מ"לא תאכלום" (ויקרא יא, מב) ולא אסור אלא דומיא דשרצים ונבילות, אבל כי האי גוונא דאיכא חנוך מצוה שרי.

- ע"פ רש"י ועי"פ תוספות, מדוע אין צורך למנות קטנים לקרבן פסח?

בגמרא בנדרים הסביר תוספות אחרת, ובשיטה מקובצת הוסיף על דבריו.

נדרים לו ע"א תוספות ד"ה יביא

כלומר דקטנים אינם צריכים למנות, דאם אוכלין מן הפסח לא הוי כנאכל שלא למנוייו. דלא אסר רחמנא אלא להנהו דאיתנהו במצות "תכוסו", אבל אותם דלא שייך בהו לא מיירי. מידי דהוה אנשים דרשות הן, שאע"פ שאין חייבות בפסח, מותרות לאכול ממנו ואינו נקרא שלא למנוייו וכן בקטנים.

נדרים לו ע"א שיטה מקובצת

שיאכלו הקטנים מפסח אביהם, ואף על גב דלא בני המנאה נינהו, אכלי. וגזירת הכתוב היא להאכיל פסח שלא למנוייו בבני ביתו, דכתיב "שה לבית".

- ע"פ תוספות והשיטה מקובצת, מדוע אין צורך למנות קטנים לקרבן פסח?
- במה התוספות בפסחים והתוספות בנדרים משלימים אלו את אלו?

נראה אם כן שהמינוי על הקרבן הוא בהצטרפות ידועה ומתוכננת מראש של קבוצת אנשים סביב אותו קרבן. תשלום בעת רכישת הקרבן הוא ביטוי משמעותי ורציני להתחבר לחבורה, אך אין זאת הדרך הבלעדית לבטא את היות האדם שותף בקרבן. מי שיש לו טלה או כבש משלו יכול להזמין חברים נוספים להשתתף בקרבן, ואין הם חייבים לשלם עבור חלקם. בנוגע לילד קטן – ילד קטן הוא חלק מהמשפחה, והאב (וכן גם אפוטרופוס) יכול לשחוט עליו אף שלא מדעתו. בכך שהאב חשב על הקטן שישתתף ויהיה חלק מהקרבן, הוא מינה את הקטן על הקרבן. האב עושה כן כי הוא צריך לחנכו למצווה שהוא יעשה כשיגדל.

הלכה למעשה

חינוך קטן למצוות מצה

כיום אין לנו בית מקדש ואין אוכלים קרבן פסח. אך מסוגייתנו יש ללמוד על החובה לחנך קטן למצוות אכילת מצה. אין אזכור מפורש בדברי תנאים ואמוראים שיש לחנך קטן לאכול מצה.

רמב"ם הל' חמץ ומצה ו, י

הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים. קטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו במצות, ומאכילין אותו כזית מצה.

מגיד משנה (שם)

קטן שיכול לאכול וכו'. זה למד רבינו ממה שאמרו פרק לולב הגזול (סוכה מב ע"ב) קטן שיכול לאכול כזית צלי שוחטין עליו את הפסח. מאי טעמא? "איש לפי אכלו" כתיב. ר' יהודה אומר: אין שוחטין עליו את הפסח, אלא אם כן יודע להבחין וכו'. משמע התם דכל שיודע לעשות הדבר מחנכין אותו.

בנוסף לדברי המגיד משנה, נראה להסביר שבעת שאוכלים קרבן פסח, יש לאכול גם מצה ומרור: "על מצות ומררים יאכלהו". ממילא כשנותנים לקטן לאכול קרבן פסח, כלול בזה גם מצה ומרור. אמנם הרמב"ם בהל' חמץ ומצה שם איננו עוסק באכילת מצה במסגרת קרבן פסח, אך אפשר ללמוד מכאן שאם קטן יכול לאכול כזית מצה, יש לחנך ולהאכיל אותו.

אמונה

רמב"ם, מורה הנבוכים ג, מו
היותו בלתי נאכל אלא למנויו, הוא לזרז ללוקחו, ושלא ישען כל אחד על אוהבו ועל קרובו ועל מי שנזדמן, ולא ירגיש בו מתחלת הזמן.
הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, משך חכמה ויקרא כג, כא
בפסח שהוראתו היה על שפסח המקום על בתי בני ישראל במצרים, הלא אז עדיין לא היתה האומה נקשרת, כי היו בודדים איש באהלו, "אל יצא איש מפתח ביתו עד בוקר" (שמות יב, כב). רק שכולם היו מוסכמים בדיעה אחת בלקיחת הקרבן ומקושרים לאדון אחד - הוא ה' אלקי ישראל. ולכך הפסח שבא בהוראה זו, כתיב ביה שאינו נאכל אלא למנויו, והאוכלים אותו צריכים למנות מערב פסח. והוא כמו שבת, שמי שטרח בערב שבת יאכל בשבת (עבודה זרה ג, א). והאומה אינה מקושרת זה לזה רק באופן רחוק, שהם מקושרים זה לזה על ידי כך שמקושרין למרכז אחד.
הראי"ה קוק, עולת ראיה, א, עמ' קעח
ואינו נאכל אלא למנויו. הקשר האמיץ הזה, שאחדותה של האומה תופיע בה על כל הפרטים, בצורה אחדותית ממש, העולה למעלה מכל צורה קבוצית המתאחדת, צריך הוא הזמנה מיוחדת, והסכמה עצומת להתקשר בעומק הקדושה של נשמת האומה הפנימית. זוהי פעולת המינוי שבפסח, המחזק את רשם האורה העליונה של ההסכמה הנפלאה הזאת. ואינו נאכל אלא למנויו.

הרב משה צבי נריה, נר למאור, עמ' 185-186
צריכה עיון הוראה זו של "ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית", מה עניינה המיוחד רק לפסח מצרים?

דרכו של עולם שבימים של שינויים מהפכניים בחיי העם, אם זה מאורע של התעוררות לאומית או חברתית, נתפסים כל אנשי החזון לבעיות ולרעיונות הכלל. נסחפים הם בזרם העניינים הכלליים בהגיגיהם ובעשייתם, דוחים הצידה את ענייניהם הפרטיים וצרכי הפרט, ומעדיפים את צרכי הכלל. תופעה זו מחוייבת מציאות היא אצל חלק מהמנהיגים הנושא בעול הציבור החייב להקדיש את כל כולו לענין הכללי. הרי סכנה בה להמונים החייבים לשמור על סדרי חיים תקינים, שלא ימוטו כל מוסדות החברה. הענין נוגע במיוחד לחיי לחיי המשפחה – אם בשטח החובות של בעל כלפי אשתו ואב כלפי ילדיו, ואם בשטח של המסגרת המשפחתית הרחבה, שגם היא טעונה תשומת לב וטיפוח.

צורבא הדף היומי

"בצאת ישראל ממצרים", בחודש האביב של האומה כולה, ודאי היתה התרוממות רוח כללית. רבו גם רבו צורכי הכלל המשתחרר ומתחיל לקבוע לעצמו משטר חיים פנימי, וקמו כוחות ציבוריים אשר נטלו על עצמם עול ציבור, ובדרך הטבע התחילו מסיחים את דעתם מהבית, מבית אבות, מהמשפחה המורחבת, הוקדם הכלל לפני הצרכים המשפחתיים.

למניעת תקלה חמורה זאת הרובצת לפתח כל תנועת שחרור לאומי, נקבע שקורבן הפסח הראשון יילקח, אך ורק על ידי אנשי הבית, ולכל היותר השכן הקרוב, שאם הוא באמת קרוב, הרי על אנשי הבית יחשב.

הצו האלוקי זירז להעמיד דברים על בסיסם הנכון: התא המשפחתי קודם לכל. יציבותו היא יציבות האומה כולה. משפחה איתנה ערובה היא לאומה איתנה!.

והוקדם בית האבות – המשפחה המורחבת – לבית הפרטיח, הואיל והבית הפרטי על פי רוב נשמר בשלימות מטעמים מעשיים, ואילו המשפחה הרחבה, שביחס אליה לא קיימת זיקה יומיומית – לגביה קיימת סכנת ההזנחה. בית האבות יכול להישחק ביתר קלות... לכן נצטוו ישראל "ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית" (שמות יב, ג).